

Інститут юридичної відповідальності у сфері виборчого права

*Вишневська Марина Михайлівна*¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2022	Право	342.7

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.11207735>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню інституту юридичної відповідальності у сфері виборчого права.

Визначено, суб'єкти виборчого процесу повинні мати право самостійно приймати рішення, що стосуються їх участі у виборах та політичної діяльності, без неправомірного тиску чи впливу з боку інших осіб, організацій чи владних структур. При цьому вони зобов'язані дотримуватися законів та правил, що регулюють проведення виборів (строків подачі документів, фінансової діяльності та інших аспектів виборчого процесу тощо).

Встановлено, відповідальність суб'єктів виборчого процесу пов'язана із можливим примусом, який полягає в обов'язку суб'єкта, що порушив правила, зазнати застосування репресивних заходів, встановлених компетентними органами відповідно до закону, з метою забезпечення законності та порядку під час виборчого процесу, а також служить засобом забезпечення правопорядку та відновлення порушених виборчих прав суб'єктів виборчого процесу.

Визначено, у сучасному українському суспільстві, яке постійно змінюється та адаптується до якісно нових умов, значення виборів постійно зростає. Так, часто зацікавлені суб'єкти намагаються знайти нові способи втручання в народне волевиявлення. Ці тенденції підвищують потребу в удосконаленні механізмів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

З'ясовано, порушення виборчого законодавства – це визначена у виборчому законодавстві винна, протиправна дія або бездіяльність, яка порушує виборчі права громадян та інших суб'єктів і учасників виборчого процесу. За такі порушення можуть застосовуватися санкції, визначені виборчим та іншими видами законодавства.

Зауважено, існують такі види відповідальності за порушення виборчого законодавства: відповідальність, передбачена власне виборчим законодавством (конституційно-правова); кримінальна відповідальність; адміністративна відповідальність; цивільно-правова (застосовується як додаткова форма відповідальності – відшкодування матеріальної або/і моральної шкоди – у сукупності з вище зазначеними видами); дисциплінарна відповідальність.

Резюмовано, в Україні юридична відповідальність за порушення під час виборчого процесу офіційно регламентована та охоплює широкий спектр законодавчих норм.

¹здобувачка кафедри конституційного прав та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», <https://orcid.org/0009-0002-2645-1232>

Ефективність цієї системи значною мірою залежить від того, як ці норми застосовуються на практиці, переважно від діяльності судових та правоохоронних органів.

Ключові слова: юридична відповідальність, виборче право, виборчий процес, національне законодавство.

Institute of Legal Responsibility in the field of electoral law

Annotation. The article is dedicated to the study of the legal responsibility framework in the field of electoral law. It has been determined that participants in the electoral process should have the right to independently make decisions concerning their participation in elections and political activity, without undue pressure or influence from other individuals, organizations, or governmental structures. In doing so, they are obliged to comply with the laws and regulations governing the conduct of elections (such as deadlines for submitting documents, financial activities, and other aspects of the electoral process).

It has been established that the responsibility of the electoral process participants is associated with potential coercion, which involves the obligation of a party who has violated the rules to undergo repressive measures, set by competent authorities according to the law, with the aim of ensuring legality and order during the electoral process, as well as serving as a means to ensure public order and the restoration of violated electoral rights of the participants.

It is determined that in the modern Ukrainian society, which is constantly changing and adapting to qualitatively new conditions, the significance of elections is continually increasing. Thus, interested parties often try to find new ways to interfere in the expression of the people's will. These trends increase the need for improving the mechanisms of legal responsibility for violations of electoral law.

It has been discovered that violations of electoral law consist of a guilty, unlawful act or omission defined in the electoral legislation, which infringes on the electoral rights of citizens and other subjects and participants of the electoral process. Sanctions may be applied for such violations, as defined by electoral and other types of legislation.

It has been noted that there are various types of responsibility for violations of electoral law: responsibility stipulated specifically by electoral legislation (constitutional-legal); criminal liability; administrative liability; civil-law liability (applied as an additional form of responsibility – compensation for material or moral damage – in conjunction with the aforementioned types); disciplinary liability.

In summary, in Ukraine, legal responsibility for violations during the electoral process is officially regulated and covers a broad spectrum of legislative norms. The effectiveness of this system largely depends on how these norms are applied in practice, primarily by judicial and law enforcement agencies.

Key words: legal responsibility, electoral law, electoral process, national legislation.

Вступ

Суб'єкти виборчого процесу повинні мати право самостійно приймати рішення, що стосуються їх участі у виборах та політичної діяльності, без неправомірного тиску чи впливу з боку інших осіб, організацій чи владних структур. При цьому вони зобов'язані дотримуватися законів та правил, що регулюють проведення виборів (строків подачі документів, фінансової діяльності та інших аспектів виборчого процесу тощо).

Відповідальність суб'єктів виборчого процесу пов'язана із можливим примусом, який полягає в обов'язку суб'єкта, що порушив правила, зазнати застосування репресивних заходів, встановлених компетентними органами відповідно до закону, з метою забезпечення законності та порядку під час виборчого процесу, а також служить

засобом забезпечення правопорядку та відновлення порушених виборчих прав суб'єктів виборчого процесу.

У сучасному українському суспільстві, яке постійно змінюється та адаптується до якісно нових умов, значення виборів постійно зростає. Так, часто зацікавлені суб'єкти намагаються знайти нові способи втручання в народне волевиявлення. Ці тенденції підвищують потребу в удосконаленні механізмів юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Результати

Порушення виборчого законодавства – це визначена у виборчому законодавстві винна, протиправна дія або бездіяльність, яка порушує виборчі права громадян та інших суб'єктів і учасників виборчого процесу. За такі порушення можуть застосовуватися санкції, визначені виборчим та іншими видами законодавства.

Відтак, існують такі види відповідальності за порушення виборчого законодавства: відповідальність, передбачена власне виборчим законодавством (конституційно-правова); кримінальна відповідальність; адміністративна відповідальність; цивільно-правова (застосовується як додаткова форма відповідальності – відшкодування матеріальної або/і моральної шкоди – у сукупності з вище зазначеними видами); дисциплінарна відповідальність.

Згідно положень статті 32 Закону України «Про державний реєстр виборців» особа або політична партія, яка звертається до органу, що веде Реєстр, з метою включення себе або інших осіб до Реєстру, внесення змін до персональних даних або отримання відповіді на запит, має право оскаржити перед судом рішення, дії або бездіяльність відповідного органу ведення Реєстру у відповідності з встановленим порядком, передбаченим Кодексом адміністративного судочинства України. Відповідно до статті 33 цього ж закону законодавством України передбачена можлива кримінальна, адміністративна та інша юридична відповідальність за такі дії, як зловживання доступом або несанкціонований доступ до Реєстру, порушення правил захисту персональних даних та програмного забезпечення, неправомірне використання та поширення персональних даних, а також інші порушення вимог закону щодо порядку ведення Реєстру [1].

Розділ V Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [2] «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» регламентує такі злочини та покарання за їх вчинення:

- ускладнення процесу вибору або участі в референдумі, вплив на діяльність виборчої комісії, комісії референдуму або роботу офіційного спостерігача (стаття 157);
- надання неправдивої інформації органам, що керують Державним реєстром виборців, або будь-яке несанкціоноване втручання у його роботу (стаття 158);
- незаконне використання виборчого або референдумного бюлетеня, голосування більше одного разу, а також вчинення інших дій, таких як викрадення, пошкодження, приховування або знищення бюлетеня (стаття 158-1);
- незаконне знищення або пошкодження документів, що стосуються виборчого процесу або референдуму (стаття 158-2);
- вчинення фальсифікації, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення документів, пов'язаних із виборчим процесом або референдумом, а також викрадення, пошкодження, приховування або знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців або учасників референдуму (стаття 158-3);
- порушення принципу таємності голосування (стаття 159);

- порушення правил фінансування політичних партій, передвиборної агітації або агітації референдуму (стаття 159-1);
- корупційні дії, зокрема, підкуп виборців, учасників референдуму, членів виборчої комісії або комісії референдуму (стаття 160).

Також варто звернути увагу і на статтю 344 ККУ, котра закріплює відповідальність за втручання у роботу державного службовця та серед іншого регулює питання незаконного впливу у будь-якій формі на Голову або члена Центральної виборчої комісії з метою створення їм перешкод у виконанні службових обов'язків або задля досягнення мети прийняття незаконних рішень.

Як додаткове покарання за вчинення кримінального правопорушення проти виборчих прав і свобод громадян, передбачених статтями 157-160 Кримінального кодексу України, може бути призначене позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років.

Також варто звернути увагу і на статтю 111 «колабораційна діяльність», а саме пункт 5, котрий встановлює відповідальність за вступ громадянина України добровільно на посаду, що відповідає за участь у організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, або публічні заклики до їх проведення.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [3] містить перелік таких порушень вимог закону у сфері виборчого права, а також передбачає відповідальність за їх вчинення:

- порушення норм законодавства щодо коректного використання української мови як державної мови у різних аспектах проведення виборів та референдумів (стаття 188-52);
- недотримання встановленого порядку реєстрації виборців у Державному реєстрі виборців, подання інформації про виборців до відповідних органів, складання та подання списків виборців та громадян, які мають право голосувати на референдумі, та недозволене використання цих списків (стаття 212-7);
- порушення прав громадян на доступ до інформації, що міститься в Державному реєстрі виборців та списку громадян, які мають право голосувати на референдумі (стаття 212-8);
- порушення правил проведення передвиборної агітації та агітації під час підготовки та проведення референдуму з використанням засобів масової інформації, а також порушення правил участі в інформаційному забезпеченні виборів (стаття 212-9);
- порушення обмежень, що стосуються проведення передвиборної агітації та агітації під час референдуму (стаття 212-10);
- відмова у наданні можливості оприлюднити відповідь на інформацію, яка поширюється стосовно суб'єкта виборчого процесу (стаття 212-11);
- недодержання права на використання приміщень під час проведення виборчої кампанії (стаття 212-12);
- виготовлення або розповсюдження друкованих матеріалів передвиборної агітації без зазначення відомостей про установу, що виготовила друковані матеріали, їх тиражу та інформації про осіб, відповідальних за їх випуск (стаття 212-13);
- порушення правил щодо розміщення агітаційних матеріалів або політичної реклами, а також їх розміщення у місцях, які законом заборонені (стаття 212-14);
- порушення правил надання або отримання внесків для підтримки політичної партії, а також порушення правил надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії або фінансової (матеріальної) підтримки для проведення передвиборної агітації чи агітації референдуму (стаття 212-15);

- замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів у більшій кількості, ніж та, що встановлена (стаття 212-16);
- ненадання копії виборчого протоколу (стаття 212-17);
- невиконання рішення виборчої комісії або комісії з референдуму (стаття 212-18);
- відмова у звільненні члена виборчої комісії від виконання його службових обов'язків або його безпідставне звільнення з роботи (стаття 212-19);
- порушення правил опублікування документів, пов'язаних з підготовкою та проведенням виборів або референдуму (стаття 212-20);
- порушення порядку подання фінансового звіту щодо надходження і використання коштів виборчого фонду або звіту партії про її майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (стаття 212-21);
- публічне оголошення результатів голосування в приміщенні для голосування (стаття 212-22);
- пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня або його винесення за межі приміщення для голосування (стаття 212-23);
- перешкоджання здійсненню виборчого права або права участі в референдумі, а також діяльності суб'єкта виборчого процесу чи процесу референдуму (стаття 212-24).

Кодекс адміністративного судочинства (далі – КАС) також частково регламентує деякі питання, котрі стосуються відповідальності за порушення виборчого права. До прикладу, у п. 2 статті 4 визначено, як публічно-правовий спір, конфлікт, в якому щонайменше одна сторона виступає як суб'єкт виборчого процесу або референдуму і спір виникає внаслідок порушення її прав у цьому процесі з боку державного органу або іншої особи, яка має владні повноваження. Стаття 19 КАС передбачає, що компетенція адміністративних судів включає розгляд справ, які виникають у публічно-правових спорах, зокрема щодо суперечок, пов'язаних із правовідносинами, що виникають у зв'язку з виборчим процесом або референдумом [4].

Апеляційному адміністративному суду, що діє в апеляційному окрузі з містом Києвом, покладено розгляд адміністративних справ у першій інстанції щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії, за винятком встановлення результатів виборів або всеукраїнського референдуму на національну ініціативу (такі справи підпадають під компетенцію Верховного Суду як суду першої інстанції). Адміністративні справи, де предметом оскарження є рішення, дії чи бездіяльність окружної виборчої комісії (окружної комісії з референдуму), розглядаються і вирішуються в адміністративному суді першої інстанції колегією, яка складається з трьох суддів.

Стаття 273 КАС містить положення, відповідно до якого суб'єкти виборчого процесу (крім виборчої комісії), а також ініціативні групи референдуму та інші суб'єкти, що ініціюють референдум, мають право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виборчих комісій, комісій з референдуму та їх членів. Виборці та суб'єкти всеукраїнського референдуму (громадяни України, які мають право голосу на виборах або референдумі) можуть оскаржувати рішення, дії або бездіяльність відповідних комісій, якщо вони прямо порушують їх виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи референдумі.

Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, що стосуються встановлення результатів виборів або всеукраїнського референдуму, можуть бути оскаржені до Верховного Суду. Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, а також рішення, дії або бездіяльність її членів у межах виборчого процесу, можуть бути оскаржені до апеляційного адміністративного суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ. Рішення, дії або бездіяльність

територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів, виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій з референдуму та комісій Автономної Республіки Крим з всеукраїнського референдуму, а також рішення, дії або бездіяльність їх членів можуть бути оскаржені до окружного адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії. Рішення, дії або бездіяльність дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму та їх членів можуть бути оскаржені до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії.

Стаття 275 КАС розглядає особливості проведення справ, що стосуються оскарження рішень, дій або бездіяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій та їх посадових осіб, які порушують законодавство про вибори та референдум; стаття 276 натомість визначає особливості провадження у справах, які стосуються оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їх довірених осіб, політичних партій, місцевих організацій політичних партій та інших суб'єктів виборчого процесу та референдуму; а стаття 277 регламентує характеристики процесу розгляду справ, що відносяться до виборів Президента України.

У встановленому порядку особи, які займають посади у виборчих органах та інші посадові особи, можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за протиправні діяння, що пов'язані з виборчим процесом, якщо такі дії чи бездіяльність не містять складу адміністративних або кримінальних правопорушень, наприклад, дії, які впливають на добросовісність держслужбовця або роблять орган публічної влади недійсним.

Притягнення до цивільно-правової відповідальності за порушення, що сталися під час виборчого процесу, передбачає, що особа, яка вчинила такі діяння, може бути зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану іншим особам. Тобто вона повинна відшкодувати збитки, які можуть бути матеріального (наприклад, втрата майна) або морального характеру (наприклад, моральні страждання, репутаційна шкода). Цивільно-правова відповідальність може бути застосована, як вже нами зазначалось, одночасно з іншими видами відповідальності, наприклад, адміністративною чи кримінальною, які передбачаються за вчинення подібних правопорушень.

Висновки

Один із найбільш ефективних методів протистояння правопорушенням традиційно вважається застосування кримінальної та адміністративної відповідальності. Кримінальна відповідальність передбачає застосування суворих покарань, таких як позбавлення волі або штрафи, за серйозні порушення закону, що становлять загрозу для громадського порядку та безпеки, адміністративна відповідальність натомість передбачає застосування менших штрафів або інших адміністративних санкцій за менш серйозні правопорушення, які не є кримінальними, але вимагають покарання та відповідальності перед законом.

У законодавстві України також передбачено інші форми відповідальності за порушення, які сталися під час виборчого процесу. Зокрема, конституційно-правова відповідальність може бути застосована виборчими комісіями і включає попередження кандидатів про можливі наслідки їхніх дій або незаконних дій у ході виборчого процесу; відмову у реєстрації кандидатів, які порушили виборче законодавство або не відповідають вимогам для участі у виборах; скасування рішення про реєстрацію кандидатів у разі виявлення серйозних порушень; визнання голосування і виборів недійсними у разі виявлення системних порушень або маніпуляцій; припинення

діяльності груп, які ініціюють референдум, у разі виявлення порушень; дострокове припинення повноважень виборчої комісії або її члена у разі серйозних порушень або невиконання їхніх обов'язків тощо.

В Україні юридична відповідальність за порушення під час виборчого процесу офіційно регламентована та охоплює широкий спектр законодавчих норм. Ефективність цієї системи значною мірою залежить від того, як ці норми застосовуються на практиці, переважно від діяльності судових та правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Про державний реєстр виборців: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. № 20. Ст. 282.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст.131.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.